

ירושתנו

ה'תשע"ו

ספר שנה
לתורתם של חכמי אשכנז
אורחותיהם ומנהגיהם, מסורות
וזכרונות, מחקרים וסקירות
כולל לוח מנהגי בית הכנסת לשנת תשע"ו

ספר תשיעי

מכון מורשת אשכנז
בני ברק תשע"ו

ירושתנו

יוצא לאור ע"י מכון מורשת אשכנז
ת.ד. 87 בני ברק

עורכים:

הרב שלמה יהודה ליב הופמן, מודיעין עילית
הרב יוסף שלמה מאיר, אלעד

חברי מערכת:

הרב בנימין שלמה המבורגר, בני ברק
פרופ. מאיר הילדסהיימר, בני ברק
הרב יהודה אהרן הלוי הורוויץ, ירושלים
הרב משה המבורגר, ירושלים
הרב זאב יצחק דינר, מודיעין עילית

דוא"ל מערכת ירושתנו: yerushaseinu@gmail.com

תוכן עניינים

רבותינו שבאשכנז

טעם מצוות לולב ואיגודו לרבינו שלמה הצרפתי / הרב יעקב ישראל סטל טו
בכתבי יד של פירושי ההושענות לחג הסוכות, משולב קטע שאינו שייך לגוף הפירוש - והוא פירוש ענין הלולב. באחד מחמשת כתבי היד נתפרש זהות בעל הפירוש, והוא רבינו שלמה הצרפתי. פירוש זה מתפרסם לראשונה על פי חמשת כתבי היד, בתוספת מקורות והערות.

פסקי תוספות למסכת מעילה ומקורותיהם / הרב ישראל אייזנשטיין כו
'פסקי תוספות' למסכת מעילה נדפסו לראשונה מכתב-יד בש"ס וילנא, אולם ניכר בבירור כי פסקים אלו מקורם בתוספות אחרים ולא באלו הנדפסים בגוף המסכת. במאמר זה נעשה ניסיון למצוא את מקור כל פסק ופסק בפני עצמו, אם בתוספות במסכתות אחרות או בדברי הראשונים. כמו"כ הושווה נוסח הפסקים לכת"י.

פסקי מהרי"ח פרק קמא דכתובות / רבי יחזקיה ממאגדבורג זצ"ל ל
רבי יחזקיה ממאגדבורג, מרבותינו הראשונים שבאשכנז, נודע בעיקר על שם חיבורו 'פסקי מהרי"ח'. פסקי מהרי"ח על פרק קמא דכתובות מתפרסמים בזאת לראשונה מתוך כתב יד. במבוא ניתנת סקירה נרחבת על פסקי מהרי"ח ועל מקורותיהם.

אמת ליעקב - ספר במדבר / רבי יעקב כ"ץ פופרש זצ"ל נ
המשך פרסום דרושי פרשיות התורה שנשא רבי יעקב כ"ץ פופרש זצ"ל, רבה של פונקפורט דמיין ומחבר שו"ת 'שב יעקב', וזאת הפעם לספר במדבר. דרושים מפולפלים בסגנונם המיוחד של ראשי הישיבות באשכנז כגון ר' אברהם ברודא ור' יהונתן אייבשיץ, שלא נמר טעמם ולא נס ליחם.

מצודתו של ה'ערוך לנר' פרוסה לסוריאם / הרב אהרן צבי גולדשמידט סח
במדינת סוריאם שבדרום אמריקה הופיע אדם המציג עצמו כרב, אך עד מהרה נתגלה קלונו כרפורמטור מסוכן. השמועה אודותיו חצתה את האוקיינוס הגדול והגיעה לאוזנו של רבי יעקב עטלינגר בעל 'ערוך לנר' היושב באלטונה, אשר הריץ חוות דעת ברורה, כי דעות האיש נוגדות את דעת התורה המסורה.

איגרות רבי נחמן נתן קורונל לרבי עזריאל הילדסהיימר [ב] / רבי נחמן נתן קורונל עג
הפעם מצטרפת איגרת נוספת לסדרת האיגרות שהתפרסמה בירושתנו ספר שמיני. ככאיגרות הקודמות, גם איגרת זו עוסקת בשאיפתו להוציא לאור עולם את הספר 'אלפסי זוטא'. כהאיגרות הראשונות, גם איגרת זו שזורה בחידושי תורה ומאורעות שונים בחייו.

תערוכת לחמניות שנילושו בחלב טריפה / רבי שמואל יהודה הירש זצ"ל עז
אופה לש לחמניות בחלב. באותו יום בו נילושו הלחמניות נשחטה הפרה שחלבה היה מעורב בחלב בו נילושו הלחמניות, ונמצאה טריפה. נשאלה השאלה אם לחמניות אלו מותרות באכילה.

אם מוהל חייב להעדר מביתו ביו"ט של פסח כדי למול / רבי יצחק פרידנבורג זצ"ל..... פא
מוהל שהתבקש למול תינוק ביום טוב של פסח בכפר מרוחק, ואין אפשרות להגיע אליו בחג עצמו,
ולשם כך עליו להעדר מביתו בחג הפסח. האם מוטלת עליו חובה זו ?

הלכה ותוספות

ביאור גדר מצות ביעור חמץ ועונש המבטלה / רבי בנימין זאב וייס זצ"ל..... צא
בעזבונו של רבי בנימין זאב וייס זצ"ל נמצאה רשימת תקציר לדרשה שנשא בפני בני קהילתו ק"ק עדת
ישורון בציריך בשנת תשט"ו. הרשימה הורחבה עד שהדברים נעשו כשולחן ערוך. מתפרסמת בתוספת
מבוא לתולדותיו ודמותו של הרב והמנהיג.

שיטת ראבי"ה בענין דבר שמחזירין אם שכחו בתפילה / רבי חיים פריימן זצ"ל..... ק
במאמר מקיף ונרחב מברר המחבר ז"ל את שיטת הראבי"ה לגבי חזרה בתפילה אם שכח איזו הזכרה,
תוך כדי בחינת דברי הראבי"ה בכמה מקומות. נוסף למאמר זה עוד מכתבי הרב זצ"ל, בענין "שירת
האדרת והאמונה בשמחת תורה".

מנהג הנשים באשכנז לְמוֹד עֶשְׂרוֹן בְּגוּדֵשׁ / הרב משה צבי פליישמן..... קז
שיעור חלה עצמו ידוע, אלא שהשאלה היא איך למוד שיעור זה - במידה גדושה או מחוקה. על פי עדותו
של הרא"ש: "ראיתי באשכנז שגודשים מידת הקמח לשיעור חלה". מאידך כתב הרא"ש שדעת רבותיו
אינה כן. במאמר מבוררת דעת הרא"ש ושאר גדולי אשכנז.

שני נידונים אקטואליים בספר מלמד להועיל / הרב מרדכי עמנואל..... קיב
שתי תשובות בשו"ת 'מלמד להועיל' מאת הגרד"צ הופמן זצ"ל שנכתבו לשעתן, עוסקות בנושאים
הבאים: א. הברכה על אכילת אינגעמאכטע אתרוגים; ב. איסור אחיזת עשבים לבהמה והתקן גרמא
בשבת. נושאים אלה נידונים בהרחבה לנוכח נידונים אקטואליים בני דורנו.

להוציא מליבן של צדוקים / הרב אליהו גרינצייג..... קכא
כמה וכמה תקנות תיקנו חז"ל "להוציא מליבן של צדוקים". במאמר זה נחשפים עוד מנהגים ותקנות
רבים במהלך הדורות, שטעמם ותכליתם גם היא משום להוציא מליבן של צדוקים וטועים.

תורת אמוך

הזי"ו ל"ך - חלוקת פרשת האזינו / הרב אהרן גבאי..... קלט
חלוקת פרשת השבוע לשבעה קרואים אינה קבועה ונתונה בעיקרון לשיקול דעת. אולם לגבי פרשת
האזינו נאמר כי קבועה היא ונתנו חז"ל סימן לחלוקה: 'הזי"ו ל"ך'. סימן זה שניתן בראשי תיבות בלבד,
יצר דעות חלוקות לפענוחן. במאמר מובאות עשר דעות בענין, ובירור מנהג אשכנז בזה.

יום טוב גדול של ערבה' - שמו של היום השביעי של סוכות / הרב יעקב ישראל סטל קנה
כינויו של היום השביעי של חג הסוכות מורגל בפי העם כ'הושענא רבה'. אולם כינוי זה מאוחר הוא יחסית, ושמו הקדום הוא 'יום הושענא', או 'יום ערבה'. המאמר עוסק בשמותיו הקדומים של היום, תפוצתם וגלגוליהם, ולהופעת והתקבלות שמו החדש - 'הושענא רבה'.

עמידת הקוראים על הבימה כשגבם כלפי ס"ת או לחילופין הזזת ס"ת לצדדים / הרב דויד

יצחקי רב
בשעת קריאת ההפטרה, או תחילת עמידת הש"ץ של תפילת מוסף, וכן ביום שקוראים בשני ספרי תורה, עומד העומד על הבימה כשגבו אל ספר התורה. האם יש בכך משום חסרון בכבוד התורה, או שמא כיון שזהו מקומו, שפיר דמי.

"טעמי ברדיטשוב": סיפור גלגול טעמי מקרא מאשכנז לבוקובינה / הרב יהודה זייבלד רט
תופעה חריגה בתהליך גלגולי הטעמים. בחבלי הארץ המרכיבים את אוקראינה של ימינו וסביבתה: בוקובינה, גליציה, מורביה וחלק מרוסיה, התבצרה מסורת של קריאה בטעמי המקרא המקובלים בגרמניה. סקירה נרחבת על מקור הטעמים והתפשטותם ועל הסיבה בה הם כונו "טעמי ברדיטשוב".

המקוואות באשכנז מימי הראשונים עד חורבן השואה: צורתן ויסודותיהן ההלכתיים / הרב

מרדכי דרפר רלא
סקירה הלכתית ומציאותית נרחבת על המקוואות באשכנז מתקופת הראשונים ועד לחורבן השואה. כולל עיון הלכתי במקורות לגבי מקווה מי מעיין או מי גשמים, הנסיבות החיצוניות - מציאות גיאוגרפית, דרישות השלטון ואילוצים קהילתיים, שעמדו בפני הקהילות היהודיות כבואם להקים את מקוואות הטהרה. משולבים בתצלומים עדכניים.

עלי הגיון

בושתי וגם נכלמתי / רבי יונה מרצבך זצ"ל רפג
מתוך האפר של האש הגדולה באירופה, עלו ובאו שרידים, אודים מוצלים. האם אנו מקבלים אותם כראוי? רבי יונה מרצבך כאב את הצורה בה מקבלים את פניהם, ואת כאבו חקק ופרסם תחת הכותרת "בושתי וגם נכלמתי".

המשפיע / רבי גדליה אייזמן זצ"ל רפה

מאמרו של המשגיח המיתולוגי של ישיבת קול תורה, שנכתב בבחרותו, מגלה טפח וטפחיים על עולמו הפנימי ועל ניצני עתידו כ'משפיע' על דורות של תלמידים.

כסא בן ארבע רגליים / הרב ישראל דנדרוביץ רפט

פרי ביכוריו של רבינו בעל 'חתם סופר', החידוש הראשון שנתחדש לו בהיותו כבן שבע שנים, משמש כאבן יסוד לתירוץ קושיא עצומה שנתחבטו רבותינו הקדמונים בדבר לימוד הזכות שהמליץ משה רבינו על ישראל.

בינת דורות

כירורים בתולדות חכמי אשכנז ובעלי התוספות / הרב איתם הנקין הי"ד רצט
מי הם הנחשבים לבעלי התוספות הראשונים ומה היתה הזיקה בין צרפת לאשכנז בכל הנוגע להתפתחות דרך התוספות? במאמר נסקרים בעלי התוספות דרכם ושיטתם, והתפשטותן בקרב הלומדים, תוך התייחסות לחיבורי 'תשובות' הלכתיות בזמנם. דיונים ממוקדים בתולדות ר' מאיר ב"ר שמואל (חתן רש"י), ריב"א ורבנו תם, ר' יצחק ב"ר שמואל (ר"י הזקן), ר' יהודה ב"ר יצחק שירליאון ור' חיים ב"ר יצחק אור זרוע.

תגובת גדולי אשכנז לוועידת בראונשווייג / הרב יחיאל גולדהבר שיח
וועידת בראונשווייג שהתקיימה בשנת תר"ד, חרותה במכוות אש צורבת בהסטוריה של היהדות העולמית - בה קמה התנועה הרפורמית, שמפירות באושיה סובל העם היהודי עד היום. ברם, חלוקים היו גדולי אותו דור על אופי המאבק כנגדם, כנפרס כיריעה זו, מתוך גילויים חדשים.

זכרונות מק"ק עדת ישראל ברלין / רבי יעקב לוי זצ"ל שנט
רשימת זכרונות, מעזבונו של ד"ר יעקב לוי, כוללת ידיעות מעניינות על משפחתו ובפרט על ק"ק עדת ישראל בברלין ואישיה - זכרונות ילדות וסקירות הסטוריות - המהווים השלמה למאמרו החשוב 'זכרונות נעורים מק"ק עדת ישראל' בברלין, שהתפרסם בעבר ב'המעין'.

דודי רבי זאב לאנג זצ"ל / הרב בנימין שלמה המבורגר שסו
קווים לדמות ייחודית. הוא אמנם לא היה רב אבל הנהיג קהילה, לא ריש מתיבתא אבל גידל ישיבה מפורסמת מאוד, לא נולד בקהילת פראנקפורט אך נאחז בה והיה לאחד ממנחילי מורשתה. איש שידו בכל דבר שבקדושה, מבואו של אדם לעולם (ברית מילה) ועד צאתו ממנו (חברה קדישא), ולתחנות שביניהם.

והמה בכתובים

עמודים: תיג- תכב

אודות כתו של בעל בית שמואל, הרבנית דלונדון / הרב יוסף פראגר | על ייחוס רשימת חסרות ויתרות שבכ"י וויימר / הרב לוי יצחק חריטן | עוד על ניקוד גְּלִיתָנוּ / הרב יהודה כהן | הערה למאמרו החשוב של הרב יהודה כהן בנושא ניקוד 'גליתנו' / הרב אברהם שלמה סולומון | למנהג לסיים לעולה אחרי שני פסוקים / הרב אהרון גבאי | על חבישת פאה נכרית / הרב אהרון צבי גולדשמידט | גרממיא של אדום / הרב אברהם ישעיהו הכהן בירנהק | על צבע עורם של בני ישראל / הרב צבי מאיר | הערות ותיקונים לכרכי ירושתנו / הרב יונתן בנימין כוכינגער | זהותו של 'מאיר יונה... לב'ה' / הרב יהושע איזנשטיין

מנהגי בית הכנסת לבני אשכנז בא"י ובחו"ל / לוח לשבתות ומועדי השנה לשנת תשע"ז ... תכג